

תרומת כסף בשבת לבית הכנסת

שאלה: האם ניתן / מצווה להביא כסף בשבת לבית הכנסת?

תקציר: בעתיד

תמונה: תמונה של כסף

דעות:

לפי מסורת הקהילה מצווה להביא כסף בשבת לבית כנסת:

בשבת יהודי אתיופיה נהגו להביא אל המסגיד תרומת מטבעות כסף. לא היה סכום אחיד או מחייב לתרומה 'כל איש אשר ידבנו לבו' (שמות כה, ב). כל אחד, גברים כנשים, תרם כפי יכולתו, בדרך כלל אגורות בודדות של המטבע המקומי (1 ביר = 0.18 ₪). בביקורי יוסי זיו בבתי כנסת אתיופים בישראל, נוכח לראות שהמנהג השתמר בקרב בני העדה המבוגרים, עד היום. כל הנכנס לבית הכנסת ניגש תחילה לבמה המרכזית, בה עמדו הקייסים מניח שקית קטנה עם מטבעות על השולחן, כורע ברך לפני ארון הקודש ותופס את מקומו בין ספסלי התפילה. כסף התרומות שייך לקייס. ברצונו ישתמש בו למחייתו וברצונו יקדישו לתחזוקת המסגיד; הכול לפי ראות עיניו. יש להדגיש שאין זו תרומה לאחזקת בית הכנסת אלא מעין מנחה כמצוות הכתוב "ולא יראו פני ריקם" שלא ניתן לקיימו מראש לפני השבת. (הקייס אליאס)

מסורת חז"ל: לא - כסף אסור בטלטול ואין מצווה להביאו לבית הכנסת

טלטול מוקצה אסור בגזרת חז"ל. בתורה שבעל פה מימי המשנה דרך התלמוד הראשונים ועד השו"ע (ראה במקורות) כסף מצויין כמוקצה האסור בטלטול. אך הסיבה והמקור לאיסור זה אינו ברור. נראה שכסף הוא מוקצה מחמת גופו, מפני שאינו כלי ואין לו שימוש בפני עצמו כלל.

מצוות התורה "לא יראה פני ריקם" פורשה על ידי חז"ל כמתכוונת רק בשלושת הרגלים, רק במקדש ובצורת קורבן עולה. (ראה דף מקורות)

לכן חל איסור לטלול כסף בשבת וודאי שאין מצווה להביאו אל בית הכנסת כתרומה בשבת. אם כי יש המתחייבים בשבת להביא תרומת כסף ביום חול כפי שנראה בדיון.

פרק ראשון: מסורת ביתא ישראל

עמדה 1: מעין מנחה ללא תחליף

הכסף אינו תרומה להחזקת בית הכנסת. אלא קיום מצוות "ולא יראו פני ריקם" כמו במקדש. אף אין מטלטלים אותו למקומו הקבוע עד אחר השבת. לכן אין פתרון חלופי. בנפרד מכסף מביאים בשבת לחם עבור הסעודה הקהילתית אחרי התפילה בה מברך הקייס על הלחם, שעניים אמנם נהנים ממנה אך מטרתה חיזוק הקהילה כולה. נוסח בהרכה מפורט להלן. (הקייס אליאס)

הדיון:

עמדה 1: קס סימאי אליאס

אני מבקש לעשות קצת סדר בעניין הבאת כסף בשבת אצל יהודי אתיופיה, כמש-גדל במשפחה של קסים כבן של קס וכמש- משרת את הקהילה בתפקיד של קס בישראל ומקבל כסף בשבת בבית הכנסת.

הבאת כסף לבית הכנסת לא בשביל העניים ולא בשביל הגבאי בית הכנסת, נכון שכסף משמש לצורכי בית הכנסת שהקס יחליט מה הוא.

המטרה של הבאת הכסף זה אך ורק לקיים את הציווי "לא יראו פני ריקם".."כל אחד כמתנת ידו". זו הסיבה שאנשים מבאים איתם מטבעות כסף או כל דבר מה איתם לבית הכנסת, צריך להדגיש שזה מוכן מערב שבת ולא מבאים איתם ארנקים ומשם שולפים באופן ספונטני, אלא כל אחד צריך להכין את זה מראש מערב שבת כמה להביא -דין פרוטה כדין מאה, אין עניין כמה להביא ועלפי זה מוכנה הברכה גם לא מציינים בברכה כמה הביא פלוני ובן פלוני אלא בעבור שקיים את המצווה,

חשוב לומר גם הכסף שמתאסף בבית הכנסת בשבת לא מטלטלים אותו עד מוצאי שבת. רק במוצ"ש שמים אותו במקום המיועד לכך וביום ראשון כבר עובר לבנק של עמותת בית הכנסת.

לצורך החזקת בית הכנסת ולסיועה לעניין אני מקיים מכירת עליית בחגים, כמובן כמו כל מנהג כלל בתי כנסת בארץ ומחוצה לה כל המרבה זוכה ולצורך זה מדובבים מדרבנים אנשים שיתרמו כמה שיותר.

חשוב להדגיש כאן הקהילה בכלל והקסים בפרט לא אוהבים את זה בלשון המעטה, כי מבחינתם, ראשית זה נראה סוג של מסחר בשבת. דבר שני זה מפלה בין עניים ועשירים כלומר מש ישלו זוכה במצווה ומש אין לו לא זוכה.

הדבר הנוסף שעלה כאן הסעודה בשבת בבית הכנסת המנהג באתיופיה ובארץ זה לקיים סעודת שחרית של שבת וחגים בבית הכנסת, עלפי המנהג כל אישה צריכה להביא לבית הכנסת דבו או ברכתה(חלה לשבת) שהיא מכינה אותו בבית בטהרה עם הפרשה ועם תוספת מלח בבצק. בנוסף סוגי רטבים לאכול עם הלחם או הדבו, וכמובן כל סוגי שתיה.

וכך נהגו באתיופיה והמנהג ממשיך גם בארץ.

אופן האכילה:

אחרי שמסדרים על השולחנות שורות שורות הקס עושה קידוש על הלחם שנים על שלושה אנשים חותכים את כל הדבו זה יכול להגיע לשורות ואף מאות בחגים, מערבבים ומגשים לכל המתפללים במגשים.

גם כאן לא מבאים בשביל העניים אלא כדי לשימור על הקהילתיות ולזכות לברכה של הקס אך אם נמצא אדם כזה או אחר שאין לו מה לאכול בבית יכול בהחלט לאכול בבית הכנסת וגם לקחת הביתה ממש נשאר.

זה המנהג המקובל פחות או יותר

שאלה: מיכאל גרוס

אתה מזכיר בדבריך

"אין עניין כמה להביא ועלפי זה מוכנה הברכה גם לא מציינים בברכה כמה הביא פלוני ובן פלוני אלא בעבור שקיים את המצווה" - האם תואיל בטובך ללמדנו מהו נוסח הברכה הזאת?

תשובה: נוסח ברכת הלחם בשבת (קסס ימאי אליאס)

הברכה היא בשפת "געז" אבל יש הקדמה בשפת "אגאו" זו שפה שפתיח את הברכה

"דרמהר זמזנה סקוהר זמזנה..." וזה קצת ממשך בשפה זו לאחר מכן עוברים לברכות ספציפיות, כלומר אם זה לברכת הלחם או חתן כלה וכו' לברכה של מתן כסף בשבת ובחגים אומרים בגעז "מווה לעלת מווה לעמת יטנטן מעתה אגזיאבהר", "ווסנבתתני וובעלתני זסמיקו סמיי, אי תמצא רקה בקדמה אגזיאבהר, לזימצא רקה בקדמה אגזיאבהר איידמר מסלה חזבייה". וממשיך איחולים נוספים וזה עיקר הברכה למתן כסף בשבתות ובחגים.

תרגום סימולטני

דרמהר זמזנה סקוהר זמזנה (הודיה לה' יברך) , "מווה (תרומה) לעלת (בכל עת) מווה לעמת(תרומה לשנה).

יטנטן מעתה אגזיאבהר(ידחה או יבטל רוע גזרה מה').

ווסנבתתני(בשבתותי) וובעלתני (ובחגים) זסמיקו סמיי (שמי נקרא עליו או נקרא בו), איתמצא רקה (לא תבוא ריקם , בקדמה אגזיאבהר (בפני ה.')

לזימצא רקה בקדמה אגזיאבהר (למש בא ריק לפני ה'), איידמר מסלה חזבייה (לא יהיה חלק מִישראל).

זה פחות או יותר נוסך התפילה

אני לא יודיע לנקד לכן זה יהיה קשה לקרוא את זה.

פרק שני: מסורת חז"ל בנושא

דעה 1: הפער אינו גדול

העיסוק בכסף בבית הכנסת בשבת אינו ייחודי לביטא ישראל. הדים להבאת תרומה לשבת במנהגי ישראל השונים, כגון הכרזות בעליות. (הרב יואל)

מקור איסור טלטול כסף בשבת אינו ברור ויש הדים להבדל בין המנהג הארץ ישראלי המחמיר לעומת המנהג הבבלי המקל. דבר המסביר מדוע הקלו הקהילה בהבאת כסף לשם עבודת הקודש. (פר' דניאל שפרב והרב שרון)

למעשה נכון לא לעודד את הדור הצעיר להתמיד במנהג כדי למנוע מחלוקת בישראל. אך לרקע הנסיבות להקל ניתן להעלים עין ממנהג הדור הזקן ו"מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים". (יוסי זיו)

הדין:

עמדה 1: ישנם סיבות להקל

שנים רבות הפכתי ביני ובין עצמי במנהג זה. מה מקורו? היכן מצאנו שיהודים הביאו תרומות כסף לבית הכנסת בשבת?

פניתי למורי ורבותי ושיתפתי אותם בהתלבטויותי.

הרב יואל בן נון טוען שברוב עדות ישראל נהוג להתרים כספים לבית הכנסת בשבת, בעיקר סביב העלייה לתורה. יש המשתמשים בנוסח הידוע 'בעבור שייתן מתנה לבית הכנסת', יש הלוחש לגבאי את סכום התרומה והלה מסמן במהדק על גבי כרטיסיה, ויש המקיימים מכירה פומבית של כיבודים שונים לכל המרבה במחיר. מכל מקום, אין זו אלא התחייבות והתשלום מבוצע ביום חול. ההבדל מתמצה בכך שאצל ביטא ישראל אין התחייבות עתידית אלא תשלום בפועל. כמובן שכל שימוש אחר בכסף בשבת נאסר לחלוטין אף בביטא ישראל – לא הותר אלא כסף תרומה!

הרב פרופ' דניאל שפרבר טוען שעל אף שנפסק להלכה שאסור לטלטל כסף בשבת, מקור האיסור אינו ברור, ומכמה עדויות עולה שלא נמנעו מטלטול כספים בשבת. הדברים מפורטים בהרחבה מאירת עיניים בספרו **מנהגי ישראל** כרך א, עמ' לז הערה 13.

תלמידי וידידי הרב ד"ר שרון שלום:

התייחס לנושא זה בספרו **מסיני לאתיופיה**, ולהלן עיקרי הדברים (בעמ' 170):

נהוג אצל יהודי אתיופיה להשתמש בכל חפץ בשבת ובלבד שיש בו צורך בעבודת האלוקים. לכן באתיופיה נהגו להביא מטבעות כסף לבית הכנסת בשבת, על פי הכתוב: "ולא יראה את פני ה' ריקם. איש כמתנת ידו כברכת ה' אֵלֶיךָ אשר נתן לך". [...]

המנהג המומלץ בארץ ישראל:

במקומות שונים בארץ, בבתי כנסת של יוצאי אתיופיה, נוהגים להביא לבית הכנסת נדבה כסף מזומן. מי שהביא רשאי להמשיך ולהביא. שהרי זה מצורכי השבת, זהו ייעודו של אותו הכסף. בעולם האתיופי הבנוי על אמון אין חוששים שמאן דהוא ילך ביום השבת וישתמש בכסף לדברים אחרים, האדם הרי רוצה לעבוד את הקב"ה, ומי שאינו רוצה לא בא לבית הכנסת. "חשש" היא מילה זרה בעולמם.

הרב שלום פוסק כך רק למי שנוהג כך מימים ימימה, ולא למי שלא הורגל במנהג זה. ואולם, לעניות דעתי, פסיקה **שונה** ליוצאי אתיופיה, המנוגדת למנהגם של כלל ישראל, עלולה לבודד את בני העדה ולהטיל קושי נוסף ומיותר על חבלי הקליטה הקשים ממילא. לכל היותר, ראוי לומר במקרים כאלו ובדומים להם, במיוחד לזקני העדה, את דברי התלמוד הבבלי במסכת ביצה (ל, ע"א): 'הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין'.

יחד עם זאת, לימוד מעמיק עשוי לחשוף לעתים זיקות ומקורות יהודיים קדומים למנהג ביתא ישראל. כפי שנראה להלן, הדעה המרכזית בש"ס ובפוסקים היא שכסף אסור בטלטול בשבת מדין 'מוקצה מחמת גופו' (בבלי, שבת מד, ע"ב; רמב"ם שבת כה, ו; שולחן ערוך, אורח חיים שי, ז). אך מקורות רבים מגלים שהיו שהתירו במצבים מסוימים טלטול כסף בשבת. כך למשל מצאנו בתלמוד הבבלי, מסכת עבודה זרה דף ע עמוד א: 'המוצא כיס [=ארנק עם כסף] בשבת - מוליכו פחות פחות מד' אמות'. וכך נפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך.

'ספר החילוקים' הוא ספר קטן כמות ורב חשיבות, המתאר כחמישים הבדלים בין מנהג בבל למנהג ארץ ישראל. הספר נתחבר כנראה במאה השמינית בארץ ישראל על ידי מחבר עלום שם ונחשב לספר המנהגים הראשון שבידינו. בסימן לא כתוב:

א"מ [=אנשי מזרח, כינוי לבני בבל] טוענין כספים בשבת בכל מקום, ובני א"י אומרים אפילו ליגע בהם אסור, למה שכל המלאכות משתמשות בהם.

לפנינו מקור מפורש למנהג המתיר לטלטל כספים בשבת. מעניין הדבר שמנהג ביתא ישראל שימר דווקא את ההלכה הבבלית, שלא כדרכו במקרים רבים אחרים כגון: החמרה בטהרה, ריבוי תעניות ועוד, שבהם נטה לשמר הלכות ארצישראליות.

מנהג הבאת מטבעות כסף לבית הכנסת התקיים עד לאחרונה בקהילת זאכו בכורדיסטאן, כמתועד בספרו של הרב שפרבר שהוזכר לעיל:

נביא דוגמה מאלפת ממנהג שנהגו בו בני קהילת זאכו שבכורדיסטאן, והוא מובא בספר מש"א גיא חזיון מאת ר' מאיר אלפיי, 'ירושלים תשכ"ה, במבואו של בן המחבר, ר' שבתאי אלפיי, הכולל תיאור אחדים ממנהגי זאכו. שם עמ' 23 מספר הוא שבחג השבועות: אחד מכהני העדה וזקניה היה יושב לו פתח אולם הכניסה לבית הכנסת כשמפה גדולה פרושה לפניו, ולתוכה היו בני העדה זורקים את כספם, והרב או הכהן מברכם בברכת "מי שברך". לאחר מכן היו נכנסים בחרדת קודש לבית הכנסת ומבקשים ליד ארון הקודש כי בורא עולם יענה אחר ברכתו של הרב, בבחינת "צדיק גוזר והקב"ה מקיים", וכו'. ומסיים המחבר במילים אלה: כל הנסיונות שנעשו בשנים האחרונות לבטל מנהג זה של נטילת כסף בעיצומו של חג לא הועילו ולא כלום. מנהג פסול זה, בא אל קיצו עם עלייתם של בני הקהילה ארצה.

ועל זה נאמר 'מִמֶּנִּי תִרְאוּ וְכֵן תַּעֲשׂוּ'.

(יוסי זיו)

תמיכה:

מאד מעניין וכל כך שונה מתפיסת עולמו
תמיד הרגשתי שכל המכירות בבתי הכנסת של עדות המזרח
יש בהם משום פגיעה בקדושת השבת
(שושנה זונשיין)

פרק שלישי: כיצד לנהוג בישראל:

- (1) תלוי מי: אין למחות במבוגרים בנושא אך מאידך לא לעודד את הצעירים. (הרב שרון)
- (2) אין לקיים את המנהג בישראל.
מצוות לא יראו פני ריקם לא נאמרה על שבת ולא נאמרה על קרבן יחיד ועל כן אין מקום לאיסור וניתן להביא דברים שאינם מוקצה בשבת

עמדה 1: הרב שרון

במקומות שונים בארץ, בבתי כנסת של יוצאי אתיופיה, נוהגים להביא לבית הכנסת נדבה כסף מזומן. מי שהביא רשאי להמשיך ולהביא. שהרי זה מצרכי השבת, זהו ייעודו של אותו הכסף. בעולם האתיופיה הבנוי על אמון אין חוששים שמאן-דהוא ילך ביום השבת וישתמש בכסף לדברים אחרים, האדם הרי רוצה לעבוד את הקב"ה, ומי שאינו רוצה לא בא לבית הכנסת. "חשש" היא מילה זרה בעולמם.

חיזוק - חנניה בלומברט

אצלי אני מעלים עין ממנהג זה.

אינני משתדל לבטל, למרות שבני הקהילה יודעים דעתי בענין, כי אני סבור שאי אפשר לקחת זאת מהם, כי לתפיסתם בלא זה הם עוברים על איסור ולא יראו פני ריקם. אם כן זו התנגשות ולא סתם שינוי.

שאלה: הרב שמשון לוינגר

יש לי שאלה:

הואיל ומכינים את כסף התרומה מראש בערב שבת, האם ניתן להיות 'זריזים' מקדימים' ולהביא לבית הכנסת לפני כניסת השבת (כשבאים מבעוד יום לקבלת שבת)?

תשובה: דב גולדפילם

- א. מאיר כהן ז"ל מתייחס בתיאורו למה שהתרחש בפועל בשבת בבוקר בבית הכנסת באמבובר. נשות העדה הביאו תקרובת של עוגות (למעשה לחם) ושתייה שנאכלה בתום התפילה בחצר בית הכנסת באמבובר, מעין 'קידוש' הנהוג בבתי הכנסת השונים בכל קהילות ישראל. מה שנשאר נלקח הביתה ונאכל בתוך סעודת השבת. אין כאן שום אלמנט של צדקה לעניים. גם אנחנו, חברי משלחת המורים באמבובר, התכבדנו בעוגות וכללנו אותם בסעודת השבת שלנו.
- ב. למיטב זכרוני, ראינו באמבובר אנשים המביאים בשבת מתנות כסף לבית הכנסת. הכסף נשאר בבית הכנסת במהלך השבת ואף אחד לא נגע בו.

הקשר: הרב שמשון לוינגר

אכן בתנאי הכפר באתיופיה יכלו להביא תרומות לבית הכנסת בשבת בבטחה שאיש לא יגע בהן בשבת. לדאבונו כאן בארץ שכיחי גנבים ופורצים - והדרך הנוחה והבטוחה לשמור על הכספים הוא להעבירם בחול ישר לבנק. לשם מה להטריח את הגבאים להחזיק כספת בבית הכנסת?

עמדה 2: אין לקיימו בישראל

'לא יראו פני ריקם' נאמר בתורה על הקרבת עולות ראייה ושלמי חגיגה בבית המקדש ברגלים, ובוודאי לא הקריבו קרבנות יחיד בשבת,

השימוש ב'לא יראו פני ריקם' היה על דרך ההשאלה וה'אסמכתא'. לבוא גם ל'מקדש מעט' עם תרומות לבית הכנסת או לצדקה. בימות החול ניתן להביא כסף (כמנהג כל ישראל לתת צדקה לפני התפילה), ובשבת ניתן אולי להביא דברים שאינם מוקצה - דברי אוכל, בגדים, שיינתנו לעניין לשימוש בשבת, או ספרים וכיו"ב שישימשו לצורכי בית הכנסת. כך יוכלו לקיים את מנהג האבות בלי לעבור על איסור מוקצה.

האם יש תיעוד למנהג להביא כסף בשבת במקורות קדומים או בעדויות נוסעים שביקרו אצל 'ביתא ישראל'?

מה שהצעתי לבדוק בתיעוד שלפני ימינו לגבי כסף בשבת, הוא משום שלבי אומר לי שבכפרי אתיופיה היה השימוש היומיומי בכסף היה מועט ובמקור באמת ניתנו התרומות בדברי מאכל וכלים, ורק משעה שעברו לערים עלה הרעיון להביא כסף. (הרב שמשון לוינגר)

סתירה:

לצערי אינך צודק. הקהילה לא עברה לערים. הם פירשו את הפסוק בדיוק כך, ולא היתה סיבה שלא, כיוון שלא היו בגזירת מוקצה. אמנם מעניין שהחמירו שלא להקריב אפילו קרבן תמיד ומוסף בשבת, גם כשעוד נהגו בקרבנות, עד לא מזמן. הקריבו את הקרבנות שבאו לכבוד שבת, ביום שישי. כל התפיסה ההלכתית שונה, והדברים ארוכים. (חנניה בלומברט)

תשובה:

אם הקדימו את קרבן השבת ליום ששי - על אחת כמה וכמה שיכולים להקדים גם את הנדבה הכספית ליום ששי. כך שאין כל צורך להתעסק בכספים בשבת.

כולנו עברנו את המשברים של מעבר למנהגי ההלכה של א"י, שלעיתים היה כרוך נטישת מנהגים שנהגו בהם בגולה.

אשכנזים בחו"ל היו מניחים תפילין בחול המועד. הגרב שלמה מן-ההר סיפר כמה היה קשה לו כשעלה לארץ המנהג בארץ. ע"פ פסיקת הגר"א לא להניח תפילין בחוה"מ. בהתחלה היה מניח בצנעה. ברבות השנים התרגל.

האדמו"ר רבי יואל מסטמר שבא לארץ אחרי השואה, המשיך כאן כמנהג הונגריה לנהוג כר"ת גם לקולא ולקבל שבת כשלושת רבעי שעה אחר השקיעה, עד שבאו אליו הרב צדקה חוצין והרב מרדכי אליהו, שכאן בארץ נוהגים כשיטת הגאונים שמיד עם השקיעה מתחיל בין השמשות ויחדוהו ח"ו כמחלל שבת. והאדמו"ר סבר וקיבל. (הרב שמשון לוינגר)

שאלה: חנניה בלומברט

מנין הרצון העז לנגוע במסורת כפי שנהגו בה, גם אם שונה משלנו?

אם היו מקבלים עליהם את ההלכה, מה טוב, אבל זו לא המציאות בכל מקום. אז דווקא הכסף הוא הבעיה? אינני מסוגל להתערב. הודעתי מנהג הארץ ובזה יצאתי ידי חובתי בקהילה. מנהגים מעין אלו הם, לעיתים, מעט הכבוד העצמי שנשאר. קשה קשה להודיע לאנשים שצריך לנטוש את הדרך שהלכו בה דרך ארוכה.

תשובה: הרב שמשון לוינגר

ומה יקרה אם ינדבו בשבת ויעבירו את התרומות בימות החול? אני יכול להבין שבמצב ששהיה באתיופיה שהיה צריך לרכב על חמור או ללכת ברגל שעות כדי להעביר את הכסף לגבאי, היה חשש שיהיה קשה למנדבים להעביר את הכסף בחול. אך כיום יש הרבה דרכים להעביר כסף. אין צורך בכלל לצאת מהבית. נותנים בטלפון או באינטרנט הוראה לבנק או לחברת האשראי, והכסף עובר מקצה העולם עד קצהו. הדרכים המודרניות בטוחות ונוחות בהרבה, הן למתפללים והן לגבאים.

לכן נראה לענ"ד שאת המסורת של 'לא יראו פני ריקם' יקיימו ע"י הבאת מצרכי מזון לצורכי כיבוד למתפללים, ספרי קודש לבית הכנסת, ומצרכי מזון או בגדים לעניים הניתנים בשבת, אך עלויות נכבדות של החזקת בית כנסת ותמיכה בעניים, יעיל ובטוח להעביר את כספי הנדבות דרך הבנקים ומערכות האשראי בימות החול. זה נוח למתפללים, לגבאים וגם למערכות הפיקוח על העמותות

סתירה: הרב יואל בן נון

כל זה טוב ונכון וראוי ביחס למתנות עניים, אבל זה לא יכול לסייע בהחזקת הקס והמסגיד, כמו בבדק הבית של יהואש ובכל קהילה ובית כנסת בעולם היהודי, כי שם צריך כסף. במקדש אין עלייה לרגל ביום השבת, אבל בבתי הכנסת ובבתי המסגיד השבת היא היום העיקרי של התאספות הציבור.

תשובה: הרב שמשון לוינגר

את קיום המנהג לבוא לבית הכנסת עם תקרובת כברכת ה', מתאר מאיר כהן ז"ל, שהיה שליח הסוכנות באמבובר בשנת תשל"ו:

"בשבת בבוקר, לאחר התפילה, מביאה כל עקרת בית עוגה הקרויה "מסוואות" (מצוות) או "ברכתה" (ברכה). בתום התפילה עובר הכהן בין המגשים שעליהם הונחו העוגות, פורס מהן פרוסה ואומר ברכה. אחר כך לוקחת עקרת הבית מן העוגות לביתה לסעודה עם כל המשפחה'...

(מ' כהן, 'ממנהגיהם של יהודי אתיופיה', בתוך א' וסרטייל (עורך), ילקוט מנהגים - ממנהגיהם של שבטי ישראל, ירושלים תשנ"ו, עמ' 144).

בדרך נאה זו, לא רק שניתנה אפשרות לעניים לקחת בצורה מכובדת בה לא ניכר שוע לפני דל - אף בלב מי שהביאו את 'המצוות' - הברכות' נקבע שמה שהם מביאים הביתה 'משולחן גבוה זכו'. לא מכוחם ועוצם ידם עשו את חילם, אלא 'ברכת ה' היא תעשיר', ורק אחר שמגישים מפרי עמלם לה' ורק אחרי שמשרתי ה' והעניים מקבלים את חלקם - אז יכול האדם ליהנות מפרי עמלו. בנוסף לא ידוע לי על מנהג קדום בקרב 'ביתא ישראל' להביא כספי צדקה לבית הכנסת בשבת.

ראיתי שמביאים בשם ספר 'תאזזה סנבת' שלא לבוא לבית הכנסת ריקם בשבת, אך לענ"ד פשוט שהכוונה להבאת 'מנות לאין נכון לו', דברים שהעני יכול ליהנות מהם בשבת. וכי מה יעשה העני בכסף בשבת? כסף שלא יוכל לקחתו הביתה ולא לקנות בו דבר בשבת?

אדרבה, ראוי להחזיר את עטרת המנהג הקדום, להביא לבית הכנסת מצרכי מזון, בגדים, כלים או צעצועים וכיו"ב שהנזקקים ובני ביתם יוכלו ליהנות בהם בשבת, ובכך לקיים את הדרכתם של עזרא ונחמיה (שנאמרה לגבי ראש השנה): 'לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאדוננו.'

ומי שרוצה להדר לתת צדקה בכסף, טוב שיהיה מהזריזים המקדימים 'יכול מראש חודש' בתרומה חודשית, המקילה על הגבאים ועל העניים לתכנן את הוצאותיהם. ולכל הפחות יקדים נדבתו ליום חמישי, כדי שהעני ייכנס לשבת מוכן.

שאלה: הרב יואל בן נון

כל הנימוקים שהבאת להצדקת המכירות בשבת בבתי כנסת לצורכי רבים, לקיום הקהילות ומקדשי מעט, תקפים באותה מידה בכפרים שבאתיופיה, להתיר טלטול מוקצה לצורך מצוה, לקיום הקהילה והמסגיד עם הקס, שבאופן אחר לא יהיה להם קיום. לא הייתה להם אפשרות סבירה להתחייב בפה ולשלם אחר כך, והם לא טלטלו כסף לשום מטרה של חול. הייתי אפילו אומר, שיש פחות פגיעה בשבת בטלטול מעות לצורך מצוה, מאשר במכירה פומבית לצורך מצוה.

בפרשיות המשכן שבתורה מודגש, שגם מלאכת שמים כהקמת המשכן אינה דוחה בשבת, אבל כולנו מבינים שיש הבדל בין מלאכה לבין טלטול מעות, או מכירה פומבית בפה, ואף על פי כן, אלה הם היתרים דחוקים ביותר, שראוי להימנע מהם ככל האפשר.

תשובה: הרב שמשון לוינגר

מכירת עליות לתורה החלה דווקא באשכנז במאה ה"א-י"ב, מאוחר יותר הגיע המנהג גם אל הספרדים. ראי במאמרו של ד"ר רון קליימן, 'מכירת עליות וכיבודים (מכירת מצוות) - השתלשלות המנהג וטעמיו, בקובץ 'כנישתא', כרך ד.

פגיעה בקדושת השבת אין כאן משום שהתרומות ניתנות למטרות של מצווה, החזקת הקהילה או סיוע לעניים, ולכן אין כאן 'ממצוא חפצך', שכן מטרות אלה הן 'צרכי רבים' ו'חפצי שמים'. במקומות ש'דמי החבר' הקבועים אינם מספיקים לכיסוי ההוצאות, לא היה מנוס ממכירת עליות כדי להגדיל את ההכנסות.

ככל שקהילה גדולה יותר וחבריה מרובים וככל שחבריה אמידים יותר - גדולה ההכנסה מ'דמי חבר' קבועים ופחות הצורך במכירת עליות..

באשכנז בראשית ימי הביניים היו הקהילות קטנות מאד ביחס לקהילות ספרד והמזרח באותה תקופה (אפשר לראות תופעה זו בבירור בתיאורי מסעותיו של ר' בנימין). כיום המצב הפוך, והקהילות האשכנזיות גדולות יותר ואמידות יותר ויכולות להסתפק בהכנסה מדמי חבר. לקהילות קטנות ו/או עניות - גדל הצורך במכירת העליות.

כהדרכה לרבים, נראה לי שכת"ר צודק שיש כאן בבחינת 'מוטב יהיו שוגגין'...

אך כאן אנחנו במסגרת של מעין 'בית מדרש' בו יושבים חוקרים, רבנים, קייסים, אנשי חינוך, בני ישיבה וסטודנטים וסתם יהודים סקרנים, המנסים ללבן את שורשי מנהגי 'ביתא ישראל' ומסורותיהם,

ליושבי בית המדרש אני מציע דרך בה יתקיים האידיאל של 'לא יראו פני ריקם' יחד עם הלכות מוקצה - והדרך לענ"ד פשוטה: בשבת - יובאו ל"מקדש מעט" דברים הניתנים לשימוש בשבת, אם בביהכ"נ ואם כצדקה לעניים. ובחול - יועברו כספים.

אני בסך הכל מציע חומר למחשבה, וכל אחד יעשה את שיקול דעתו.